

Marcin Jastrzębski

Prawne i polityczne implikacje sprawy więzień CIA w Polsce : orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach Al-Nashiri i Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce

Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego 6, 45-68

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Marcin Jastrzębski

Instytut Nauk Politycznych UKW w Bydgoszczy

Prawne i polityczne implikacje sprawy więzień CIA w Polsce. Orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w sprawach *Al-Nashiri i Husayn (Abu Zubaydah)* przeciwko Polsce

Słowa kluczowe: wolność od tortur, wojna z terroryzmem, tajne więzienia CIA, wymuszone zaginięcia, pozasądowe przekazanie, *Al-Nashiri przeciwko Polsce*, *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*

W maju 2011 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) zarejestrował pierwszą skargę przeciwko Polsce dotyczącą nielegalnego przetrzymywania i torturowania przez amerykańskich funkcjonariuszy tajnych służb tzw. zatrzymanych wysokiej wartości (*High Value Detainees* § HVD)¹. W styczniu 2013 r. zarejestrowana została kolejna tego typu skarga². Wspomniana działalność agentów CIA (*Central Intelligence Agency* – Centralna Agencja Wywiadowcza) miała się przynajmniej częściowo odbywać w Polsce, w ośrodku szkoleniowym Agencji Wywiadu (AW) (do 28.6.2002 r. Urzędu Ochrony Państwa – UOP) w Kiejkutach Starych.

Pierwsze informacje prasowe o tzw. tajnych więzieniach CIA pojawiły się w wydanym w marcu 2003 r. artykule dziennika „New York Times”. Publikacja dotyczyła metod przesłuchania jednego z najbardziej poszukiwanych członków Al Kaidy – Khalida Shaikha Mohammeda. Według anonimowych źródeł pochodzących z CIA był on więziony w kilku miejscach poza Stanami Zjednoczonymi (USA), takich jak Tajlandia czy bazy amerykańskie na wyspie Diego Garcia oraz Bagram w Afganistanie³. Publikacja ta zapoczątkowała, prowadzone na szeroką skalę, śledztwo dziennikarskie dotyczące sposobów wydobywania informacji od więźniów pojmanych w ramach ogłoszonej przez George’a W. Busha tzw. wojny z terroryzmem oraz umieszczonych w różnych krajach, tajnych miejsc ich przetrzymywania (*CIA black sites*).

¹ Skarga do ETPC w sprawie *Al-Nashiri przeciwko Polsce* z 6.5.2011, nr skargi 28761/11.

² Skarga do ETPC w sprawie *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce* z 28.1.2013, nr skargi 7511/13.

³ Za: MSz, *Widzimy Polskę zdradzoną*, „Raport. Wojsko, Technika, Obronność” 2014, Nr 2, s. 49.

Dnia 2.11.2005 r. po raz pierwszy opisano system tajnych więzień CIA umieszczonych w ośmiu państwach⁴. Nie wymieniono wśród nich bezpośrednio Polski⁵, jednakże wspomniano o kilku krajach Europy Wschodniej, Tajlandii, Afganistanie i bazie amerykańskiej Guantanamo na Kubie. Jednak dzień po wydaniu wspomnianego artykułu organizacja Human Rights Watch wśród krajów, w których istniały tajne placówki amerykańskiego wywiadu, wymieniła m. in. Maroko, Polskę i Rumunię. Głównym dowodem na istnienie sieci tajnych lokacji była analiza ruchu lotniczego⁶.

Od momentu opublikowania tych informacji pojawiło się, zarówno w prasie zagranicznej jak i polskiej, szereg artykułów doprecyzowujących miejsce i rolę państwa polskiego w systemie tajnych więzień CIA. Oparte one były przede wszystkim na przeciekach pochodzących od funkcjonariuszy amerykańskiego wywiadu. Oficjalne władze Rzeczypospolitej (RP) do dnia dzisiejszego konsekwentnie zaprzeczają istnieniu „czarnych placówek” Centralnej Agencji Wywiadowczej na terenie państwa polskiego.

Głównymi celami niniejszego artykułu są:

po pierwsze, próba rekonstrukcji, na podstawie dostępnych publikacji prasowych, oficjalnych raportów oraz informacji przekazywanych przez organizacje pozarządowe, sytuacji faktycznej, jaka miała miejsce w ośrodku szkoleniowym AW w Kiejkutach Starych oraz na lotnisku Szczytno–Szymany w latach 2002–2003;

po drugie, przedstawienie stanu polskiego śledztwa w tytułowych sprawach;

po trzecie, analiza podstaw prawnych i faktycznych oraz procedur podjętych w przedmiocie tytułowych skarg przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, wraz ze skrótownym, co wynika z ograniczonych ram niniejszego artykułu, przytoczeniem orzecznictwa sądu strasburskiego w sprawach podobnych;

po czwarte, omówienie podstawowych tez sformułowanych przez ETPC w przedmiotowych wyrokach, odnoszących się do naruszeń przepisów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (EKPC)⁷ dokonanych przez polskich funkcjonariuszy publicznych;

Pozwoli to na przeprowadzenie analizy skutków prawnych i politycznych uznania państwa polskiego za winne w przedmiotowych postępowaniach.

⁴ D. Priest, *CIA Holds Terror Suspects in Secret Prisons*, „Washington Post” z dn. 2.11.2005. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2005/11/01/AR2005110101644.html> [dostęp: 15.4.2014].

⁵ Nastąpić to miało w wyniku nacisków administracji amerykańskiej, MSz, *op. cit.*, s. 49.

⁶ <http://www.dw.de/secret-prisons-in-poland-and-romania/a-1765288> [dostęp: 15.4.2014].

⁷ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności przyjęta 4.11.1950 r., Dz.U. 1993, Nr 61 poz. 284.

1. Okoliczności funkcjonowania tajnego więzienia CIA w Polsce

Oprócz wspomnianych wyżej artykułów prasowych, problem tajnych więzień CIA podnoszono wielokrotnie w kolejnych publikacjach medialnych. Szczególnie wnikliwe analizy powstały na podstawie informacji uzyskanych z tajnego wówczas raportu Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (dalej: MKCK) dotyczącego *black sites*. W sierpniu 2007 roku *The New Yorker* przedstawił historię przetrzymywania i torturowania w Polsce Khalida Shaikha Mohammeda⁸. Szereg dalszych szczegółów dotyczących systemu tajnych więzień CIA, w którym istotną rolę pełnił ośrodek w Kiejkutach Starych, przyniosły publikacje *New York Times'a*. Ujawniono m. in. jedno z nazwisk agentów przesłuchujących – niejakiego Deuce Martineza. Wspomniany Szejk Mohammed miał wskazać jako miejsce swojego przetrzymywania Polskę, uzasadniając to faktem otrzymania przez niego od pilnujących go agentów butelki wody mineralnej z etykietką, na której widniał adres mailowy kończący się domeną pl.⁹ We wrześniu 2010 roku agencja *Associated Press* ujawniła, powołując się na raport Inspektora Generalnego CIA, że podczas pozyskiwania informacji od Abda al-Rahima Al-Nashirego doszło do przekroczenia dozwolonych metod przesłuchiwania¹⁰. Polegało to m. in. na symulowaniu egzekucji, poprzez przystawianie zatrzymanemu pistoletu do głowy lub umieszczaniu przy jego ciele pracującej wiertarki. W raporcie przyznano również, że Al-Nashiri, Abu Zubaydah i Szejk Mohammed wielokrotnie poddawani byli kontrowersyjnym metodom przesłuchań, nazwanych eufemistycznie w dokumentach wewnętrznych rządu USA wzmocnionymi technikami przesłuchań (*enhanced interrogation techniques – EIT*), w tym osławionemu podtapianiu (*waterboarding*)¹¹.

Z tymi informacjami koresponduje, wydany 26 stycznia 2010 r., raport specjalnego sprawozdawcy ONZ ds. tortur Manfreda Nowaka oraz specjalnego sprawozdawcy ONZ ds. promocji i ochrony praw człowieka podczas zwalczania terroryzmu Martina Scheinina. Stwierdzono w nim, powołując się na dwóch anonimowych agentów CIA, iż dwa fragmenty z wspomnianego raportu Inspektora Generalnego CIA („*specjalne techniki przesłuchania Al-Nashiri*

⁸ J. Meyer, *The Black Sites*, „The New Yorker”, 13.8.2007, http://www.newyorker.com/reporting/2007/08/13/070813fa_fact_mayer Dostęp: 15.4.2014. Por. przyp. nr 15.

⁹ Zob. M. Danner, *US Torture: Voices from the Black Sites*, „New York Review of Books”, 9.4.2009. <http://www.nybooks.com/articles/archives/2009/apr/09/us-torture-voices-from-the-black-sites/> [dostęp: 15.4.2014].

M. Danner, *Tales from Torture's Dark World*, „The New York Times”, 15.3.2009, <http://www.nytimes.com/2009/03/15/opinion/15danner.html?pagewanted=all> [dostęp: 15.4.2014].

¹⁰ http://usatoday30.usatoday.com/news/world/2010-09-21-poland-cia-prison_N.htm [dostęp: 15.4.2014].

¹¹ *Special Review. Counterterrorism Detention And Interrogation Activities (September 2001 – October 2003)* (2003-7123-IG) z dn. 7.5.2004, s. 42 i 99.

kontynuowane były po 4 grudnia 2002 r.” oraz „Jednakże, po tym jak został przeniesiony do [usunięto] Al-Nashiri był uważany za osobę, która nie chce ujawnić informacji”), dotyczą okresu jego uwięzienia w Polsce¹².

W wydanym na początku 2013 roku raporcie *Open Society Justice Initiative* opisano w szczegółach funkcjonowanie systemu tajnych, zagranicznych więzień CIA. Wśród 136 zidentyfikowanych „pensjonariuszy” *black sites*, co najmniej sześciu miało być przetrzymywanych w Polsce, wliczając w to wcześniej wymienionych Al-Nashirego, Abu Zubaydah i Szejka Mohammeda. Według cytowanej publikacji o istnieniu tajnych więzień wiedzieć mieli: prezydent RP Aleksander Kwaśniewski, premier Leszek Miller, szef Biura Bezpieczeństwa Narodowego Marek Siwiec, minister obrony Jerzy Szmajdziński oraz szefowie cywilnych i wojskowych służb wywiadowczych: Zbigniew Siemiątkowski i Marek Dukaczewski¹³.

Jedną z ostatnich informacji medialnych dotyczących więzień CIA w Polsce jest ujawnienie szczegółów polsko-amerykańskiej umowy zawartej w przedmiotowej kwestii. Według dziennikarzy *The Washington Post*, powołujących się na anonimowych agentów amerykańskich służb specjalnych, polski wywiad udostępnił CIA ośrodek szkoleniowy w Starych Kiejkutach w 2001 r. Na początku 2003 roku Warszawa i Waszyngton zawarły porozumienie, na mocy którego dwaj agenci CIA przekazali przedstawicielowi polskich służb specjalnych – zastępcy dowódcy AW, płk Andrzejowi Derlatce – 15 mln dolarów przesłanych pocztą dyplomatyczną. Przedmiotem umowy było wynajęcie na terenie wymienionego ośrodka, willi wyremontowanej za pieniądze amerykańskie z przeznaczeniem na *black site*. Miejsce to otrzymało kryptonim „Quartz”. Al-Nashiri i Abu Zubajdah trafili tam 5 grudnia 2002 roku. Po schwytaniu, w marcu 2003 roku, przewieziono tam również Szejka Mohammeda. Szefem więzienia w Polsce został doświadczony agent CIA Mike Sealy. Więzienie zostało zamknięte we wrześniu 2003 roku, a przetrzymywanych tam podejrzanych wysłano do podobnych ośrodków w Rumunii i na Litwie oraz do więzień w Maroku¹⁴.

¹² *Joint study on global practices in relation to secret detention in the context of countering terrorism of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism, the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, the Working Group on Arbitrary Detention and the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances, A/HRC/13/42*, s. 60.

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/13session/A-HRC-13-42.doc> [dostęp: 9.4.2014].

¹³ *Globalizing Torture: CIA Secret Detention and Extraordinary Rendition*, New York 2013, s. 100. <http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/globalizing-torture-20120205.pdf> [dostęp: 15.4.2014].

¹⁴ A. Goldman, *The hidden history of the CIA's prison in Poland*, „The Washington Post”, 23.1.2014 r., http://www.washingtonpost.com/world/national-security/the-hidden-history-of-the-cias-prison-in-poland/2014/01/23/b77f6ea2-7c6f-11e3-95c6-0a7aa80874bc_story.html Dostęp: 15.4.2014. Szerzej rolę mediów w procesie odkrywania tajnych więzień CIA opisano w: A. Bodnar, I. Pacho, *Rola mediów w wyjaśnianiu sprawy tajnego więzienia CIA na terytorium Polski*, Warszawa 2012.

Sprawa systemu więzień CIA była również przedmiotem zainteresowania różnorodnych organów organizacji międzynarodowych. We wspomnianym raporcie MKCK opisano sposoby traktowania przez funkcjonariuszy amerykańskich 14 zatrzymanych wysokiej wartości. Obejmowały one pozostawianie podejrzanych o terroryzm w warunkach stałego odosobnienia lub *incommunicado* (całkowitej izolacji od bodźców zewnętrznych), podtapianiu, długotrwałym pozostawianiu w tzw. „stresujących pozycjach”, biciu i kopaniu, biciu w głowę przy użyciu tzw. kołnierza, umieszczeniu w ciasnej skrzyni, długotrwałym pozostawianiu nago, pozbawianiu możliwości snu, wystawianiu na działanie zimna/zimnej wody, przymusowym goleniu, długotrwałym krępowaniu lub skuwaniu kajdankami, grożeniu osadzonym i ich rodzinie oraz pozbawianiu lub ograniczaniu dostępu do żywności i wody¹⁵. Wspomniano tu również, iż jeden z bohaterów raportu – Szejk Mohammed, najprawdopodobniej więziony był w Polsce, gdzie również stosowano wymienione wyżej wzmocnione techniki przesłuchań¹⁶. Większość z przytoczonych procedur śledczych zastosowano również wielokrotnie wobec Al-Nashiriego i Abu Zubajdy, łącznie z uznaną przez zatrzymanych za najgorszą z tortur *waterboardingiem*¹⁷.

System tajnych więzień CIA stał się również przedmiotem badań instytucji parlamentarnych Rady Europy (RE) i Unii Europejskiej (UE). Znaczna część powstałych w wyniku tych działań raportów, odnoszących się do zaangażowania się w tworzenie i funkcjonowanie *black sites* oraz zatrzymań osób podejrzanych o terroryzm na terenie państw członkowskich tych organizacji, dotyczy Polski. Pierwszy raport opisujący tę problematykę, opublikowany został 12 czerwca 2006 r. Był on wynikiem prac specjalnej komisji Zgromadzenia Parlamentarnego RE (ZP RE) pod przewodnictwem szwajcarskiego senatora Dicka Marty'ego¹⁸. W dokumencie tym wspomniano o funkcjonowaniu tzw. „pajęcznej sieci” (*spider's web*), w której uczestniczyło część krajów

¹⁵ ICRC Report on The Treatment of Fourteen „High Value Detainees” in CIA Custody, Washington 2007, s. 10–18.

¹⁶ *Ibidem*, s. 34–35.

¹⁷ *Ibidem*, s. 10-11. Dodatkowo w memorandum Biura ds. Prawnych Departamentu Sprawiedliwości USA z dnia 30 maja 2005 r. stwierdzono, powołując się na omówiony wyżej raport Inspektora Generalnego CIA, iż jej agenci stosowali „*technikę podtapiania co najmniej 83 razy w sierpniu 2002 r. podczas przesłuchania Zubajdaha. (Raport IG, str. 90) i 183 razy w marcu 2003 r. podczas przesłuchania KSM (zob. ibidem, str. 91).*” Memorandum dla Johna A. Rizzo, Szefa Działu Prawnego Centralnej Agencji Wywiadowczej z 30 maja 2005 r., s. 37 http://s3.amazonaws.com/propublica/assets/missing_memos/28OLCmemofinal-redact30May05.pdf [dostęp: 9.4.2014].

¹⁸ *Committee on Legal Affairs and Human Rights. Alleged secret detentions and unlawful inter-state transfers of detainees involving Council of Europe member states. (Raport Komisji ds. Zagadnień Prawnych i Praw Człowieka. Podejrzenia dotyczące istnienia tajnych więzień i nielegalnego transferu więźniów z udziałem państw członkowskich Rady Europy)*, dok. nr 10957 z 12.06.2006 r. Dalej cytowany jako Pierwszy Raport Marty'ego.

http://assembly.coe.int/committeedocs/2006/20060606_ejdoc162006partii-final.pdf [dostęp: 10.4.2014].

członkowskich RE, w tym Polska. Dzięki temu porozumieniu możliwe było nielegalne przekazywanie osób podejrzanych przez CIA o działalność terrorystyczną¹⁹. Polska stanowić miała jeden z istotnych elementów wspomnianej „pajęcznej sieci”. Dowodami wskazującymi na udział RP we wspomnianej, nielegalnej sieci transferowej zatrzymanych, stały się oficjalne dane pochodzące z wykazów lotów odbywanych na terenie różnych państw europejskich, w tym przede wszystkim zapisy monitorujące ruch statków powietrznych sporządzone w ramach Europejskiej Organizacji ds. Bezpieczeństwa Żeglugi Powietrznej (*Eurocontrol*).

Organizacja ta udostępniła dane potwierdzające przeloty m. in. na polskie lotniska samolotów wykorzystywanych przez CIA, w tym przede wszystkim Boeinga 737 o numerze rejestracyjnym N313P, zwanego „*Guantanamo Express*”. Wg cytowanego dokumentu, pod koniec września i w październiku 2003 r. z tajnego ośrodka CIA w Kabulu samolotem tym transportowano osoby podejrzane o działalność terrorystyczną. Jedyne w tamtym czasie lądowanie wspomnianego statku powietrznego na terytorium Europy, odbyło się na lotnisku w Szymanach 22 września 2003 roku. Komisja uznała, że „*przedmiotowe loty dobrze znanego „samolotu transferowego” N313P, mają wszelkie cechy operacji transferu.*”²⁰ W związku z tym oraz z szeregiem dostępnych w tamtym czasie informacji medialnych, twórcy omawianego raportu uznali, że lotnisko w Szymanach było punktem dostarczania zatrzymanych, podejrzanych o działalność terrorystyczną i znajdowało się w pobliżu tajnego więzienia CIA²¹.

Drugi, bardziej szczegółowy raport opracowany przez specjalną komisję ZP RE wydany został 11 czerwca 2007 roku²². Uznano w nim, że w świetle nowych zebranych dowodów można jednoznacznie stwierdzić, iż na terenie Polski, Rumunii oraz kilku innych państw europejskich istniały tajne ośrodki detencji prowadzone przez amerykańskie służby specjalne w powiązaniu z lokalnymi partnerami²³.

W raporcie opisano mechanizmy i procedury nawiązania i prowadzenia współpracy w programie HVD pomiędzy strukturami państwa polskiego

¹⁹ Szerzej: Pierwszy Raport Marty’ego, Ustęp 2, pkt 24 i nast. W raporcie wspomniano również o istnieniu domniemanych tajnych obozów zatrzymań dla osób podejrzanych o terrorizm na terenie m. in. Polski, Rumunii i być może innych państw RE. Dodano jednak, iż nie ma oficjalnych dowodów potwierdzających ten fakt, chociaż pojawiły się pewne poszlaki, które uprawdopodobniają ich istnienie. Pierwszy Raport Marty’ego, pkt 22.

²⁰ Pierwszy Raport Marty’ego, pkt 64.

²¹ *Ibidem*, pkt 43 i 73.

²² *Secret detentions and illegal transfers of detainees involving Council of Europe member states second report, Doc. 11302. (Drugi raport w sprawie tajnych więzień i nielegalnego transferu więźniów z udziałem państw członkowskich Rady Europy, dok. nr 11302).* Dalej cytowany jako Drugi Raport Marty’ego.

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/droi/dv/307_martydetentionssecond_/307_martydetentionssecond_en.pdf [dostęp: 10.4.2014].

²³ Drugi Raport Marty’ego, pkt 7.

i tajnymi służbami USA²⁴. Kooperację podjęto w ramach struktur Paktu Północnoatlantyckiego, co miało zapewnić poufność prowadzonej działalności. Polskie Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, w imieniu Kancelarii Prezydenta wynegocjowało z rządem USA szereg bilateralnych porozumień operacyjnych, których podstawą były „umowy określające specjalne formy współpracy”²⁵. Dominującą rolę w tych negocjacjach miała mieć CIA, która jednostronnie wybrała na swojego partnera w opisywanym programie Wojskowe Służby Informacyjne (WSI)²⁶. Polskie wojskowe służby specjalne stworzyły specjalne „strefy buforowe”, które miały chronić działalność tajnego ośrodka CIA w Kiejkutach. Polscy funkcjonariusze WSI działali tu dwutorowo: zabezpieczali przekazywanie i przesłuchiwanie więźniów oraz działali pod przykrywką innych służb państwowych nie dopuszczając do wypłynięcia informacji o działalności amerykańskich służb specjalnych²⁷.

W opisywanym dokumencie wymieniono polskich funkcjonariuszy publicznych bezpośrednio odpowiedzialnych za współpracę z CIA. Na najwyższym szczeblu działalność tą miał nadzorować prezydent Aleksander Kwaśniewski. Dodatkowo wiedzę o *black site* w Kiejkutach posiadały następujące, zaufane osoby głowy państwa: szef Biura Bezpieczeństwa Narodowego Marek Siwiec, Minister Obrony Narodowej Jerzy Szmajdziński i szef WSI Marek Dukaczewski²⁸.

Zebrane przez komisję senatora Marty’ego nowe dowody, w tym zeznania świadków, pozwoliły ustalić kulisy funkcjonowania tajnego ośrodka CIA w Kiejkutach Starych. Według specjalnej komisji ZP RE w latach 2002–2005 na lotnisku w Szymanach lądowały co najmniej 8–10 razy cztery samoloty Gulfstream i Boeing. Daty ich lotów pokrywały się z domniemanymi przewozami zatrzymanych wysokiej wartości²⁹. Wspomniane statki powietrzne

²⁴ Odwoływano się tu po raz kolejny do pojęcia „globalnej pajęczej sieci” traktowanej jako bliska współpraca państw członkowskich Rady Europy z USA, polegająca m. in. na tworzeniu tajnych więzień CIA na swoich terytoriach i pomocy w zatrzymywaniu i transfereze podejrzanych. Drugi Raport Marty’ego, pkt 29.

²⁵ Drugi Raport Marty’ego, pkt 177. „Najprawdopodobniej były to tak zwane umowy międzynarodowe zawierane w uproszczonej formie.” A. Bodnar, D. Pudzianowska, *Tajne więzienia CIA na terytorium Polski*, s. 5. http://www.hfhrpol.waw.pl/cia/images/stories/CIA_Poland_article_PiP.doc [dostęp: 11.4.2014].

²⁶ Podstawowym powodem wyboru tej służby był faktyczny brak cywilnej kontroli nad tą instytucją. Uznano, za Andrzejem Zybortowiczem, że WSI były swego rodzaju kartelem oraz „agencją przyzwyczajoną do tuszowania działań wykraczających poza granice prawa i moralności.” Drugi Raport Marty’ego, pkt 168-169.

²⁷ Drugi Raport Marty’ego, pkt 170-171.

²⁸ *Ibidem*, pkt 174. Wg jednego z anonimowych źródeł przytoczonych w tym dokumencie „zapytany czy Premier i jego gabinet został wprowadzony w program HVD odparł, że „nawet ABW i AW nie znata całości tajnych informacji. Zapomnij o Premierze, to działo się bezpośrednio pod kontrolą Prezydenta.” *Ibidem*, pkt 176.

²⁹ Drugi Raport Marty’ego, pkt 181-183. Dodatkowo w raporcie szczegółowo opisano na podstawie zeznań świadka niestandardową procedurę, która każdorazowo odbywała się po lądowaniu wymienionych samolotów w Szymanach. Kontrolę nad nimi całkowicie przejmowali funkcjonariusze tajnych służb amerykańskich. *Ibidem*, pkt 197.

należały do prywatnej firmy Jeppesen International Trip Planning (przewoźnik Jeppesen Dataplan), która była powiązana z CIA i świadczyła na jej rzecz usługi przewozowe³⁰. Wymienione wyżej loty zostały celowo zakamuflowane lub tworzone fikcyjne plany lotów, w celu zmylenia zarówno Eurocontrolo jak i Polskiej Agencji Żegluga Powietrznej (PAŻP), która co prawda nimi kierowała w polskiej przestrzeni powietrznej, ale nie miała prawdziwych informacji dotyczących trasy³¹.

Według danych zebranych przez komisję ZP RE, zatrzymanych o statusie HVD zaczęto dostarczać do Polski w pierwszej połowie 2003 r. Było ich maksymalnie do dwunastu. W raporcie wymieniono między innymi Abu Zubajdah i Szejka Mohammeda. Komisja Marty'ego uznała na podstawie zgromadzonych dowodów, że byli oni poddawani w ośrodku w Kiejkutach wzmocnionym technikom przesłuchań³². W omawianym raporcie po raz kolejny poddano Polskę krytyce za całkowity brak współpracy z komisją ZP RE oraz próby zwodzenia zarówno rzeczonyj grupy jak i analogicznego komitetu Parlamentu Europejskiego (PE)³³.

16 września 2011 r. komisja Marty'ego opublikowała kolejne sprawozdanie dotyczące systemu tajnych więzień CIA umieszczonych w państwach RE³⁴. W odniesieniu do Polski w dokumencie tym omówiono pierwsze stadium polskiego śledztwa odnoszącego się do *black site* Kiejkutach, które po początkowych sukcesach, zostało gwałtownie spowolnione przez odmowę władz amerykańskich udzielenia informacji na ten temat w trybie pomocy prawnej. Odnotowano również pewne sukcesy organizacji pozarządowych

³⁰ O roli tego przewoźnika w systemie tajnych więzień CIA w różnych państwach zob. np. *Globalizing Torture*, op. cit., s. 64, 75, 84, 97, 99, 103, 105, 108. Firma ta została również pozwana w związku ze swoją działalnością przed sądem amerykańskim. Sprawa *Mohamed przeciwko Jeppesen Dataplan, Inc.*, 614 F.3d 1070, 1073 (9th Cir. 2010). Sprawa ta została przez sąd oddalona na podstawie doktryny ochrony tajemnicy państwowej. Zob. B. Bernstein, *Over Before it Even Began: Mohamed v. Jeppesen Dataplan and the Use of the State Secrets Privilege in Extraordinary Rendition Cases*, „Fordham International Law Journal”, Vol. 34 Issue 5 2011, s. 1401–1429.

³¹ *Ibidem*, pkt 185-186.

³² *Ibidem*, pkt 126-127.

³³ *Ibidem*, pkt 192-196. Dodatkowo polska delegacja do ZP RE złożyła swoje zdanie odrębne do ustaleń raportu, w którym stwierdzono, że opiera się on na „podejrzeniach niepopartych dowodami [...] Pan D. Marty nie przedstawił konkretnych dowodów obciążających Polskę. Jego nieobiektywne i przesadzone twierdzenia nie zyskały poparcia Rady Europy, ale odbiły się głośnym echem w mediach”. Pismo z 14 czerwca 2007 r. Stanowisko delegacji polskiej przy Zgromadzeniu Parlamentarnym Rady Europy w sprawie drugiego raportu w sprawie tajnych więzień i nielegalnego transferu więźniów z udziałem państw członkowskich Rady Europy. Cytat za: A. Bodnar, D. Pudzianowska, *Tajne więzienia CIA na terytorium Polski*, op. cit., s. 7.

³⁴ *Abuse of state secrecy and national security: obstacles to parliamentary and judicial scrutiny of human rights violations (Nadużywanie argumentów tajemnicy państwowej i bezpieczeństwa narodowego: przeszkody w parlamentarnej i sądowej kontroli naruszeń praw człowieka*. Dalej cytowany jako Trzeci Raport Marty'ego.

http://www.assembly.coe.int/CommitteeDocs/2011/State%20secrecy_MartyE.pdf [dostęp: 20.5.2014].

takich jak Helsińska Fundacja Praw Człowieka i Open Society Justice Initiative, które zdobyły m. in. od PAŻP nowe informacje przydatne w śledztwie³⁵.

Omawiany raport zawiera również uwagi natury ogólnej, odnoszące się także do kondycji systemów demokratycznych części państw RE, w tym również RP. *Liczne rządy europejskie wydają się akceptować doktrynę poprzedniej administracji USA: terroryzm jest zjawiskiem, z którym nie może sobie poradzić do końca wymiar sprawiedliwości, w związku z tym uznano, że USA jest w stanie wojny, konwencje genewskie nie mają w ogóle lub mają tylko częściowe zastosowanie. Gorzej: bezpieczeństwo musi mieć pierwszeństwo przed wolnością, jakby te dwa pojęcia były nie do pogodzenia. Jest oczywiste, że w ciągu ostatnich lat, także ze względu na przesadną dramatyzację „wojny z terroryzmem”, równowaga między poszczególnymi władzami przesunęła się w stronę władzy wykonawczej, kosztem parlamentu i sądownictwa. Parlamente nie są bez winy w tej sytuacji.*³⁶

Podobne wnioski do omawianych wyżej raportów zawarła, w swoim sprawozdaniu dotyczącej systemu tajnych więzień CIA i roli w niej Polski z dnia 30 stycznia 2007 r., komisja tymczasowa PE³⁷. Odnotowano w nim 11 lądowań samolotów firmy Jeppsen, powiązanej z CIA, na lotnisku w Szymanach. Loty te pokrywały się z domniemanymi trasami przerzutowymi i transferem zatrzymanych HVD³⁸. Z zeznań pracowników lotniska w Szymanach wynikało, iż w latach 2002–2003 r. sześć samolotów Gulfstream, które wylądowały na wspomnianym lotnisku, podlegało nietypowej procedurze ich przyjęcia. Nie przystąpiono wobec nich do odprawy celnej. Pracownicy miejscowego oddziału Straży Granicznej, zakazali obsłudze lotniska się do nich zbliżać. Zawyżone opłaty lotniskowe uregulowano gotówką. Każdorazowo na pasażerów samolotu oczekiwało kilka pojazdów z wojskowymi numerami rejestracyjnymi³⁹.

W sprawozdaniu uznano za udowodnione, istnienie bilateralnych porozumień pomiędzy polskimi i amerykańskimi służbami specjalnymi, które wyłączały działania zagranicznych służb specjalnych prowadzone na terytorium Polski z jurysdykcji polskiego sądownictwa⁴⁰.

³⁵ Trzeci Raport Marty'ego, pkt 9-13.

³⁶ *Ibidem*, pkt 45.

³⁷ *Raport w sprawie rzekomego wykorzystania krajów europejskich przez CIA do transportu i nielegalnego przetrzymywanie więźniów* (2006/2200(INI)) A6-0020/2007. Dalej cytowany (od nazwiska głównego sprawozdawcy w tej sprawie Giovanniego C. Favu) jako Raport Favu.

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2007-0020+0+DOC+XML+V0//PL> dostęp: 10.4.2014 r.

³⁸ Raport Favu, pkt 169.

³⁹ Jeden z pracowników lotniska dodatkowo zeznał, że raz zdarzyło mu się jechać za wspomnianymi samochodami, które zmierzały w kierunku ośrodka w Starych Kiejkutach. Raport Favu, pkt 174.

⁴⁰ Wynikało to z treści oficjalnej odpowiedzi udzielonej Terry'emu Davisowi 10 marca 2006 r. przez podsekretarza stanu Witolda Waszczykowskiego. Raport Favu, pkt 179. W kolejnym dokumencie UE stworzonym przez Komisję Wolności Obywatelskich, Sprawiedliwości

2. Polskie śledztwo oraz skargi do ETPC w sprawach *Al-Nashiri i Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*

Po długotrwałym okresie zaprzeczania przez władze polskie istnienia na terytorium RP więzienia CIA, w sierpniu 2008 roku wszczęto śledztwo w tej sprawie. Od początku utajniono je ze względów bezpieczeństwa państwa⁴¹.

Wśród powodów zmiany stanowiska rządu polskiego w sprawie *black site* w Kiejkutach Starych wymienia się:

a. zwrot w postrzeganiu programu HVD w samych Stanach Zjednoczonych, związany z pojawieniem się nowej, demokratycznej administracji prezydenta Baracka Obamy. Wiązało się to z ujawnianiem zarówno oficjalnie przez władze amerykańskie, jak i anonimowo przez funkcjonariuszy zaangażowanych w program tajnych zagranicznych więzień, coraz większej ilości faktów dotyczących omawianej aktywności;

b. Wszczęcie śledztwa uwiarygadniało na arenie międzynarodowej władze polskie, które nie miały już możliwości zaprzeczać dużej liczbie wyciekających informacji;

c. Koalicja rządowa sprawująca władzę w Polsce nie musiała obawiać się możliwych wyników śledztwa, które obciążało przede wszystkim polityków Sojuszu Lewicy Demokratycznej sprawujących rządy w czasie istnienia ośrodka CIA w Polsce oraz ewentualnie członków Prawa i Sprawiedliwości, którzy sprawując później funkcje rządowe, nie poinformowali organów ścigania o istnieniu tajnego więzienia CIA na terenie Polski⁴².

i Spraw Wewnętrznych PE, wezwano władze RP do „przeprowadzenia z należytą przejrzystością rygorystycznego śledztwa” w sprawie więzień CIA oraz informowania opinii publicznej o jego przebiegu. *Sprawozdanie w sprawie rzekomego udziału państw europejskich w organizowanym przez CIA transporcie i nielegalnym przetrzymywaniu więźniów na terenie tych państw: działania podejmowane w następstwie sprawozdania komisji TDIP PE (2012/2033(INI))*. (tzw. Raport Flautre, od nazwiska głównego sprawozdawcy w tej sprawie Helen Flautre), pkt 13. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A7-2012-0266+0+DOC+XML+V0//PL&language=pl> dostęp: 20.4.2014 r.

⁴¹ Prawdopodobnie bezpośrednim impulsem do jego zainicjowania było przekazanie prokuraturze przez premiera Donalda Tuska listu Romana Giertycha, w którym poinformował on Prezesa Rady Ministrów o tym, że podczas sprawowania funkcji przewodniczącego Komisji Sejmowej do Spraw Służb Specjalnych w grudniu 2005 r. widział tajną notatkę AW potwierdzającą istnienie tajnych więzień CIA na terytorium Polski. W. Czuchnowski, *Giertych inspirował śledztwo w sprawie więzień CIA*, „Gazeta Wyborcza” z dn. 27.8.2008 r.

http://wyborcza.pl/1,76842,5631471,Giertych_inspirowal_sledztwo_w_sprawie_wiezien_CIA.html [dostęp: 18.4.2014].

Wiele wskazuje na to, iż w styczniu 2006 r. szef Agencji Wywiadu generał Zbigniew Nowek, minister-koordynator ds. służb specjalnych Zbigniew Wassermann, minister sprawiedliwości Zbigniew Ziobro i prokurator krajowy Janusz Kaczmarek zapoznali się treścią tej lub podobnej tajnej notatki. E. Żemła, M. Kowalewski, *Szukając dokumentu o CIA*, „Rzeczpospolita” z dn. 22.4.2009 r. <http://www.rp.pl/artukul/294577.html> [dostęp: 18.4.2014].

⁴² A. Bodnar, D. Pudzianowska, *op. cit.*, s. 11.

Znana jest podstawa prawna przedmiotowego śledztwa. Stanowi ją art. 231 Kodeksu karnego⁴³, sankcjonujący przekroczenie uprawnień przez urzędnika państwowego. Prokuratura ma tu przede wszystkim zbadać czy ewentualna decyzja dotycząca przekazania w użytkowanie funkcjonariuszom CIA terenu w Kiejkutach nie doprowadziła do utraty suwerenności części terytorium RP poprzez niesprawowanie przez władze publiczne efektywnej kontroli nad wydzieloną strefą⁴⁴. Aktualnie w przedmiotowej sprawie status pokrzywdzonych uzyskały trzy osoby. Oprócz aplikujących do ETPC Al-Nashiriego i Husayna jest to Walid bin Attash. Natomiast statusu tego odmówiono Mustafie Al-Hawsawi. Przebieg utajnionego śledztwa wzbudza również wiele wątpliwości. Do najważniejszych należy kilkukrotna wymiana prowadzących je prokuratorów oraz przeniesienie sprawy w lutym 2012 roku z warszawskiej do krakowskiej Prokuratury Apelacyjnej (aktualna sygn. akt Ap V Ds 12/12.S), przy braku jakiegokolwiek merytorycznego uzasadnienia tych zmian⁴⁵.

Dwie tytułowe skargi do ETPC, dotyczące więzienia CIA w Kiejkutach skierowane przeciwko Polsce, mają w dużej mierze podobne uzasadnienie faktyczne oraz opierają się na podobnych zarzutach wobec władz publicznych RP. W skardze Al-Nashiriego podniesiono, iż około 5 grudnia 2002 r. został on przetransportowany z Tajlandii do „czarnego miejsca” CIA umieszczonego w Polsce, gdzie przebywał do 6 czerwca 2003 roku, kiedy to został odwieziony do amerykańskiej bazy w Guantanamo⁴⁶. W skardze Abu Zubaydah stwierdzono, że po krótkim okresie przetrzymywania go w tajnym więzieniu CIA w Tajlandii, 5 grudnia 2002 r. został on przewieziony do tajnego ośrodka CIA w Starych Kiejkutach. 22 września 2003 r. Abu Zubaydah został przetransportowany do kolejnych ośrodków CIA – najprawdopodobniej na Kubie, Litwie, w Maroku oraz Afganistanie⁴⁷.

Podstawą twierdzeń o przetrzymywaniu obu skarżących w Kiejkutach Starych oraz stosowania wobec nich tortur i nieludzkiego traktowania są przede wszystkim ustalenia wynikające z opisanych wcześniej raportów senatora Marty’go, PE i Inspektora Generalnego CIA. Dodatkowo fakt przebywania skarżących w tajnym więzieniu CIA umiejscowionym w Polsce uprawdopodobniają uzyskane przez Helsińską Fundację Praw Człowieka od Straży Granicznej tzw. logi z lotniska w Szymanach dotyczące podejrzanych o działanie na rzecz CIA samolotów, z których wynika, że od grudnia 2002 do września 2003 r. siedmioma samolotami Gulfstream (używany m.in. przez CIA) przywieziono do Szyman 20 osób z Afganistanu, Dubaju i Maroka⁴⁸.

⁴³ Ustawa z 6.6.1997 r. Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553 ze zm.

⁴⁴ A. Bodnar, D. Pudzianowska, *op. cit.*, s. 11

⁴⁵ http://wyborcza.pl/1,76842,11138133,Sledztwo_w_sprawie_wiezienia_CIA_przeniesione_do_Krakowa.html [dostęp: 18.4.2014].

⁴⁶ Skarga Al-Nashiri przeciwko Polsce, § 27 i 33.

⁴⁷ Skarga Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce, § 41 i 45.

⁴⁸ Skarga Al-Nashiri przeciwko Polsce, § 29; Skarga Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce, § 41-43.

Zarzuty podnoszone w obu przedmiotowych skargach dotyczą naruszenia art. 2 (tylko Al-Nashiri) 3, 5, 6, 8 oraz 13 EKPC, a więc zasadniczych praw człowieka, takich jak stosowanie wobec skarżących tortur i poniżającego traktowania, a także wydanie ich państwu trzeciemu pomimo istnienia znacznego prawdopodobieństwa, że w miejscu przeniesienia będą oni w dalszym ciągu poddawani torturom i być może skazani na karę śmierci, pozbawienie ich wolności i przetrzymywanie w izolacji, bez podstawy prawnej i decyzji sądu, naruszenie prawa do prywatności poprzez niedopuszczenie do jakiegokolwiek kontaktu z rodzinami przetrzymywanych oraz brak skutecznego środka odwoławczego wynikający z nieefektywnego prowadzenia śledztwa dotyczącego więzień CIA w Polsce⁴⁹.

Początkowo ETPC utajnił ze względów bezpieczeństwa, na prośbę państwa polskiego, postępowanie w przedmiotowych sprawach. Jednak w lutym 2013 roku sąd strasburski, wyraźnie zirytowany niedostarczeniem przez władze krajowe żądanych dokumentów, zdecydował o zaprzestaniu *stosowania zasady 33 par. 2 regulaminu i znieść poufny charakter postępowania. (...) W konsekwencji pisma procesowe będą dostępne dla opinii publicznej i przekazywane przedstawicielom trzeciej strony postępowania*⁵⁰. Strona polska odmówiła odpowiedzi na pytania Trybunału o to czy Al-Nashiri był przetrzymywany w tajnym więzieniu CIA na terenie Polski oraz czy istnieje przygotowany przez polską stronę dokument regulujący powstanie lub prowadzenie tajnego więzienia? Wiceminister spraw zagranicznych Maciej Szpunar tłumaczył takie postępowanie niemożliwością dostarczenia takich wiadomości przed końcem toczącego się w Polsce, skomplikowanego śledztwa⁵¹.

W dniach 2–3 grudnia 2013 roku odbyła się rozprawa przed ETPC w połączonych sprawach *Al-Nashiri* oraz *Abu-Zubaydah przeciwko Polsce*. W pierwszym dniu posiedzenie odbywało się *in camera*, natomiast kolejny dzień przesłuchań miał charakter jawny⁵². Państwo polskie miało odpowiedzieć na następujące pytania ETPC:

a) czy w wskazanych wyżej okresach skarżący przebywali na terytorium Polski?

b) jeżeli skarżący przebywali wówczas w Starych Kiejkutach, czy czynności, jakim ich poddano w tajnym więzieniu CIA, można przypisać Polsce?

c) czy fakt przetransportowania skarżących z Polski, do bazy Guantana-mo na Kubie i ewentualny proces przed wojskową komisją, która mogła zastosować karę śmierci, można przypisać Polsce?

⁴⁹ Skarga *Al-Nashiri przeciwko Polsce*, § 164; Skarga *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 199-202.

⁵⁰ <http://www.lex.pl/czytaj/-/artykul/trybunal-w-strasburgu-odtajnil-postepowanie-w-sprawie-wiezien-cia-w-polsce?refererPlid=52224> [dostęp: 19.4.2014].

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² ECHR Press Release, ECHR 357 (2013), z dn. 3.12.2013.

d) czy polskie władze, zgodnie z art. 3 EKPC, prowadziły efektywne postępowanie w sprawie zarzutów skarżących?

e) czy skarżący mieli prawo skorzystać ze skutecznego środka prawnego w rozumieniu art. 13 EKPC w zakresie zarzutów podniesionych w skargach?

f) czy Polska wypełniła swój obowiązek, wynikający z art. 38 EKPC, „udzielenia wszelkich niezbędnych ułatwień” w celu zbadania sprawy przez ETPC?⁵³

Podczas postępowania niejawnego Polska zaproponowała możliwość zapoznania się (poprzez jego odczytanie przez prokuratora Śliwę, bez możliwości kopiowania) przez sąd strasburski z 21-stronicowym dokumentem przygotowanym przez Prokuraturę Apelacyjną w Krakowie. Trybunał jednak nie skorzystał z tej propozycji uznając, iż działanie państwa polskiego narusza kompetencje sędziów ETPC⁵⁴.

Na rozprawie jawnej przed ETPC przedstawiciel rządu twierdził, że Polska nie naruszyła konwencji w przedmiotowych sprawach, jednak odmówił odpowiedzi na bezpośrednie pytanie czy Al-Nashiri i Abu Zubaydah przebywali na terenie RP. Pełnomocnicy skarżących jednoznacznie twierdzili, że państwo polskie w przedmiotowych sprawach naruszyło wiele przepisów EKPC, łącznie z jej art. 38 nakazującym współpracę z trybunałem strasburskim. Konsekwentnie uznawali, iż polskie śledztwo w sprawie ośrodka CIA prowadzone jest nieefektywnie oraz skarżyli się na liczne utrudnienia w dostępie do akt śledztwa. Podobny pogląd wyraził specjalny sprawozdawca ONZ ds. praw człowieka i walki z terroryzmem Ben Emmerson⁵⁵.

3. Orzecznictwo ETPC w sprawach podobnych⁵⁶

Tytułowe sprawy przeciwko Polsce odnoszą się do wielu podstawowych i skomplikowanych kwestii, które pojawiły się w orzecznictwie organów strasburskich, Przykładowo można tu wymienić takie aspekty jak ekstradycja do krajów gdzie skarżącym grozi kara śmierci lub inne poważne naruszenie

⁵³ *ECHR Questions to The Parties* z 12.11.2013 r.

⁵⁴ <http://www.poprawny.pl/index.php/index.php?itemid=4381&catid=13> [dostęp: 19.4.2014].

⁵⁵ <http://www.lex.pl/czytaj/-/artykul/etpc-zakonczy-l-rozprawe-ws-domniemanych-wiezien-cia> [dostęp: 20.4.2014].

⁵⁶ W związku z ograniczoną objętością niniejszego artykułu oraz skomplikowanym charakterem prawnym i faktycznym spraw polskich więzień CIA, w dalszej części publikacji wymienione zostaną orzeczenia ETPC odnoszące się do wybranych aspektów rozpatrzonych w wyrokach *Al-Nashiri i Abu Zubaydah*. Natomiast szerszej analizie poddany zostanie pierwsze rozstrzygnięcie trybunału strasburskiego w sprawie systemu *black sites* CIA – wyrok Wielkiej Izby ETPC w sprawie *El-Masri przeciwko Byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii* (dalej: BJRM) z 13.12.2012 r., nr skargi 39630/09. Orzeczenie to zapoczątkowało linię orzecniczą ETPC w sprawach tzw. pozasądowych przekazania (*extraordinary renditions*) związanych z działalnością antyterrorystyczną tajnych służb amerykańskich.

przepisów EKPC (np. tortury lub niehumanitarne traktowanie)⁵⁷, szereg orzeczeń dotyczących tzw. wymuszonych zaginięć (*enforced disappearances*)⁵⁸, ekstraterytorialnej jurysdykcji⁵⁹, po wyroki odnoszące się do działań związanych bezpośrednio z kwestią podejrzeń o terroryzm⁶⁰, czy rozstrzygnięcia związane z brakiem współpracy Państw-Stron EKPC z ETPC (art. 38

⁵⁷ Zob. Wyrok ETPC w sprawie *Soering przeciwko Wielkiej Brytanii* z 7.6.1989 r., nr skargi 14038/88; Wyrok ETPC w sprawie *Ilaşcu i inni przeciwko Mołdowii i Rosji* z 8.6.2004 r., nr skargi 48787/99; Wyrok ETPC w sprawie *Assenov i Inni przeciwko Bułgarii* z 28.10.1998 r., nr skargi 24760/94; Wyrok ETPC w sprawie *Mamatkulov and Askarov przeciwko Turcji* z 4.2.2005 r., nr skargi 46827/99 i 46951/99; Wyrok ETPC w sprawie *Saadi przeciwko Włochom* z 26.2.2008 r., nr skargi 37201/06; Wyrok ETPC w sprawie *Al-Saadoon and Mufdhi przeciwko Wielkiej Brytanii* z 2.3.2010 r., nr skargi 61498/08; Wyrok ETPC w sprawie *Babar Ahmad i inni przeciwko Wielkiej Brytanii* z 10.4.2012 r., nr skargi 24027/07, 11949/08, 36742/08, 66911/09 i 67354/09; Wyrok ETPC w sprawie *Othman (Abu Qatada) przeciwko Wielkiej Brytanii* z 17.1.2012 r., nr skargi 8139/09; Wyrok ETPC w sprawie *Harkins i Edwards przeciwko Wielkiej Brytanii* z 17.1.2012 r., nr skargi 9146/07 32650/07. Por. W. A. Schabas, *The Abolition of the Death Penalty in International Law*, Cambridge 2002, s. 140–144; B. Vermeulen, *Freedom of Torture and Other Inhuman or Degrading Treatment or Punishment [w:] Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, red. P. van Dijk, A. van Rijn, F. van Hoof, L. Zwaack, Antwerpen – Oxford 2006, s. 427–440.

⁵⁸ Zob. Wyrok ETPC w sprawie *Çiçek v. Turkey* z 27.2.2001 r., nr skargi 25704/94; Wyrok ETPC w sprawie *Timurtas v. Turkey* z 13.6.2000 r., nr skargi 23531/94; Wyrok ETPC w sprawie *Bazorkina przeciwko Rosji* z 27.7.2006 r., nr skargi 14038/88; Wyrok ETPC w sprawie *Yusupova i Zarubekov przeciwko Rosji* z 9.7.2009 r., nr skargi 5428/05; Wyrok ETPC w sprawie *Pitsayeva i inni przeciwko Rosji* z 9.1.2014 r., nr skargi 53036/08. Por. J. Czepek, *Czy wymuszone zaginięcia mogą stanowić problem systemowy w kontekście orzecznictwa ETPC? Rozważania na temat wyroku ETPC w sprawie Aslakhanova i inni przeciwko Rosji*, „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarne”, 2013, nr 4, s. 7–16. A. Szpak, *Wymuszone zaginięcia. Wybrane zagadnienia*, Toruń 2009, rozdz. I i rozdz. IV ust. 2; A. Szpak, *Wymuszone zaginięcia w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka – „sprawy czecheńskie”*, „Studia Prawnicze” 2009, z. 4, s. 29–44.

⁵⁹ Zob. Wyrok ETPC w sprawie *Loizidou przeciwko Turcji* z 18.12.1996 r., nr skargi 15318/89; Decyzja ETPC w sprawie *Banković i inni przeciwko Belgii* z 12.12.2001 r., nr skargi 52207/99; Decyzja ETPC w sprawie *Ilich Ramirez Sanchez przeciwko Francji* z 24.06.1996 r., nr skargi 28780/95; Wyrok ETPC w sprawie *Öcalan przeciwko Turcji* z 12.05.2005 r., nr skargi 46221/99; Wyrok ETPC w sprawie *Al-Saadoon i Mufdhi przeciwko Wielkiej Brytanii* z 2.03.2010 r., nr skargi 61498/08; Wyrok Wielkiej Izby ETPC *Al-Skeini i inni przeciwko Wielkiej Brytanii* z 7.07.2011r., nr skargi 55721/07. Por. M. Jastrzębski, *Odpowiedzialność państwa za naruszenie praw człowieka podczas zagranicznych interwencji zbrojnych w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i Komitetu Praw Człowieka Organizacji Narodów Zjednoczonych*, [w:] *Współczesne oblicza bezpieczeństwa narodowego*, red. Ł. Jureńczyk, K. Sierzputowska, S. Sadowski, Bydgoszcz 2014, s. 204–222; I. Topa, *Ewolucja podejścia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka do ekstraterytorialnego stosowania Konwencji*, [w:] *Europejska Konwencja Praw Człowieka i jej system kontrolny – perspektywa systemowa i orzecznicza*, red. M. Balcerzak, T. Jasudowicz, J. Kapelańska – Pręgowska, Toruń 2011, s. 373–393; S. Miller, *Revisiting Extraterritorial Jurisdiction: a Territorial Justification for Extraterritorial Jurisdiction under the European Convention*, „European Journal of International Law” 2009, Vol. 20, s. 1223–1246.

⁶⁰ Zob. Decyzja ETPC *Boumediene i inni przeciwko Bośni i Hercegowinie* z 18.11.2008 r., nr skargi 38703/06 40123/06 43301/06 43302/06 2131/07 2141/07 ; Wyrok ETPC w sprawie *Nada przeciwko Szwajcarii* z 12.9.2012 r., nr skargi 10593/08; Wyrok ETPC w sprawie *El Haski przeciwko Belgii* z 25.9.2012r., nr skargi 649/08.

EKPC)⁶¹. Natomiast pierwszym orzeczeniem trybunału strasburskiego, w którym kompleksowo potraktowano problem pozasądowych przekazania związanych z działalnością antyterrorystyczną CIA prowadzoną również w wielu krajach europejskich, był wspomniany wyrok Wielkiej Izby Trybunału w sprawie El-Masri.

Khaled El-Masri, obywatel niemiecki pochodzenia libańskiego w swojej skardze podnosił, iż 31 grudnia 2003 r. został aresztowany przez funkcjonariuszy macedońskich i po 23 dniach (23 stycznia 2004 r.) przetrzymywania w hotelu w Skopje został przekazany agentom CIA przez macedońskich funkcjonariuszy tajnych służb (zabezpieczali oni również samolot) i przetransportowany (wspomnianym wyżej Boeingiem o numerze N313P) do tajnego ośrodka w Afganistanie. Podczas lotu do Afganistanu został on dotkliwie pobity przez zamaskowanych mężczyzn, a następnie skrupowany kajdankami, rozebrany, poddany całkowitej izolacji sensorycznej oraz dokonano na nim aktu sodomizacji przy użyciu nieokreślonego przedmiotu. Wg skarżącego, traktowanie to było modelowym przykładem zastosowania tzw. „szoku pojmania” (*capture shock*), opisanego w ujawnionych dokumentach CIA. W więzieniu „Salt Pit” w Afganistanie przez kilka miesięcy poddawano go wzmocnionym technikom przesłuchań takim jak: bicie, kopanie, groźenie śmiercią oraz konsekwentnie odmawiano skarżącemu kontaktu z ambasadą niemiecką⁶².

W skardze do ETPC El-Masri zarzucił, że był torturowany przez agentów CIA na lotnisku w Skopje oraz w Afganistanie (art.3 EKPC) oraz bezprawnie przetrzymywany bez kontaktu ze światem zewnętrznym, bez nakazu aresztowania i nigdy też nie został postawiony przed sądem (art. 5 i 8 EKPC). Ponadto skarżący utrzymywał, że rząd macedoński nie przeprowadził szybkiego i skutecznego śledztwa w związku z jego wiarygodnymi zarzutami (art. 3, 5 i 13 EKPC) oraz uważał, że on sam i społeczeństwo jako całość ma prawo do prawdy o tym, czy był ofiarą pozasądowego przekazania (art. 3, 5, 13 w związku z art. 10 EKPC). W skardze podkreślono również, że Macedonia była bezpośrednio odpowiedzialna, poprzez pomoc jej funkcjonariuszy świadczoną agentom amerykańskim, za cały okres pozbawienia wolności

⁶¹ Zob. Wyrok Wielkiej Izby ETPC w sprawie *Janowiec i inni przeciwko Rosji* z 21.10.2013 r., nr skargi 55508/07 29520/09, Wyrok Wielkiej Izby ETPC w sprawie *Tahsin Acar przeciwko Turcji* z 8.4.2004 r., nr skargi 26307/95; Wyrok ETPC w sprawie *Shamayev i inni przeciwko Gruzji i Rosji* z 12.4.2005 r., nr skargi 36378/02. Zob. L. Zwaack, *General Survey of The European Convention [w:] Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, red. P. van Dijk, A. van Rijn, F. van Hoof, L. Zwaack, Antwerpen – Oxford 2006, s. 83–84; M. A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej: Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2013, s. 192–196; L. Garlicki, M. Krzyżanowska-Mierzewska, *Artykuł 38. Rozpatrywanie sprawy*, [w:] *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Tom II. Komentarz do artykułów 19–59 i Protokołów dodatkowych*, red. L. Garlicki, Warszawa 2011, s. 209–221.

⁶² *El-Masri przeciwko byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, § 17–36.

El Masri'ego⁶³. Rząd macedoński konsekwentnie zaprzeczał jakimkolwiek udziałowi w opisanych wydarzeniach.

Kluczowym czynnikiem decydującym o rozstrzygnięciu w przedmiotowej sprawie, była kwestia uznania skargi El Masri'ego za wiarygodną. ETPC odwołał się tu do swojego wcześniejszego orzecznictwa. Trybunał przypomniał, że w sytuacji, w której występują sprzeczne oświadczenia stron dotyczące faktów, ma on podobne trudności w rozstrzygnięciu sprawy, jak sąd krajowy. W związku z tym, ETPC ustanowił standard dowodu *bez uzasadnionych wątpliwości*. Jednak jest on inny niż w krajowych systemach prawnych stron EKPC, ponieważ sąd strasburski nie orzeka o winie karnej czy odpowiedzialności cywilnej, ale odpowiedzialności państw na podstawie Konwencji⁶⁴. ETPC argumentował, zgodnie z długoletnią linią orzecniczą na podstawie art. 2 i 3 EKPC, że w przypadku gdy władze posiadają wyłączną wiedzę o wydarzeniach dotyczących osób pozostających pod ich kontrolą w areszcie, wtedy ciężar dowodu obciąża państwo, które musi przedstawić zadawalające i przekonujące wyjaśnienie. Jeśli takowego nie ma, ETPC może dojść do wniosków, które będą dla rządu niekorzystne⁶⁵.

W przedmiotowej sprawie sąd strasburski przyjął, że opis działań podjętych wobec skarżącego był konsekwentny, szczegółowy, konkretny przez cały czas po jego uwolnieniu. Jego relacja była spójna z ustaleniami i dowodami pośrednimi wynikającymi z licznych międzynarodowych i innych dochodzeń oraz postępowania niemieckiego. Zawierała ona koherentne informacje na temat miejsca, czasu i okresu zarzuconego pozbawienia wolności oraz traktowania skarżącego przez funkcjonariuszy macedońskich i amerykańskich⁶⁶.

ETPC uznał, że władze Macedonii naruszyły wszystkie podnoszone w skardze przepisy EKPC. Władze winne są złamania Art. 3 EKPC zarówno w wymiarze proceduralnym (brak skutecznego i rzetelnego śledztwa w sprawie porwania), jak i materialnym. Dodatkowo Trybunał zaznaczył, iż skarżący, jego rodzina oraz ofiary podobnych zbrodni, oraz opinia publiczna mają prawo do prawdy o istotnych okolicznościach tej sprawy⁶⁷. Odnosząc się do

⁶³ *El-Masri przeciwko byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, § 168, 225, 244, 252 i 263. Dowodami, które miały potwierdzać stanowisko skarżącego, były omówione w niniejszym artykule publikacje prasowe, raporty organizacji międzynarodowych i pozarządowych. Dodatkowo powoływano się również na wyniki śledztwa parlamentarnego przeprowadzonego w Niemczech. *Ibidem*, § 42-61, 112-129.

⁶⁴ *El-Masri przeciwko byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, § 151. Por. Wyrok ETPC w sprawie *Creangă przeciwko Rumunii* z 23.2.2012 r., skarga nr 29226/03, § 88.

⁶⁵ *El-Masri przeciwko byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, § 152. Por. Wyroki ETPC w sprawach: *Çakırcı przeciwko Turcji* z 08.07.1999 r., skarga nr 23657/94, § 85; *Salman przeciwko Turcji* z 27.6.2000 r., skarga nr 21986/93, § 100; *Rupa przeciwko Rumunii* z 16.12.2008 r., skarga nr 58478/00, § 97; *Orhan przeciwko Turcji* z 18.6.2002 r., skarga nr 25656/94, § 274.

⁶⁶ *El-Masri przeciwko byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, § 156-159.

⁶⁷ Tym bardziej że problem pozasądowego przekazywania budził zainteresowanie na całym świecie i był powodem dochodzeń wielu organizacji międzynarodowych i pozarządowych. *El-Masri przeciwko byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, § 191.

wymiaru materialnego Trybunał odwołał się do wielokrotnie powtarzanej w orzecznictwie tezy, że *nawet w najtrudniejszych okolicznościach, takich jak zwalczanie terroryzmu i zorganizowanej przestępczości, Konwencja zakazuje w kategoriach absolutnych tortur, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania, niezależnie od zachowania osoby, której takie działania dotyczą*.⁶⁸ Macedonię, poprzez ułatwienie przez jej funkcjonariuszy działań CIA, uznano za bezpośrednio odpowiedzialną za naruszenie praw skarżącego na lotnisku w Skopje. Jednocześnie ETPC skonstatował, że państwo wysyłające ponosiło również odpowiedzialność na podstawie EKPC, gdyż wskutek swoich działań, naraziło ono El Masriego na niehumanitarne traktowanie⁶⁹.

ETPC potwierdził także, że brak szybkiej interwencji sądowej w sytuacjach grożących naruszeniem art. 2 i 3 EKPC stanowi pogwałcenie art. 5 Konwencji⁷⁰. Trybunał uznał również, że pozasądowe porwanie i arbitralne pozbawienie wolności naruszyło prawo do prywatności skarżącego na podstawie (art. 8 w zw. z art. 3 i 5 EKPC)⁷¹.

4. Wyroki ETPC w sprawach *Al-Nashiri i Abu Zubaydah* przeciwko Polsce

Orzeczenia ETPC wydane w tytułowych sprawach⁷² stanowią kontynuację i rozwinięcie linii orzeczniczej, dotyczącej systemu *black sites* zapoczątkowanej w wyroku *El Masri* i są w dużej mierze do siebie podobne.

⁶⁸ *El-Masri przeciwko byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, § 195. ETPC powołuje się tu na definicję tortur i innego nieludzkiego traktowania zawartą w art. 1 Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania ONZ, Dz.U. z 1989 r., Nr 63 poz. 378. Por. *Ibidem*, § 197-198.

⁶⁹ *El-Masri przeciwko byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, § 206-211 i 212. Trybunał uznał, że skarżący był poddany pozasądowemu przekazaniu, rozumianemu jako „*pozasądowe przekazanie osób z jednej jurysdykcji lub państwa do drugiego w celu pozbawienia wolności lub przesłuchań poza normalnym systemem prawnym, w sytuacji istnienia rzeczywistego ryzyka tortur lub okrutnego, nieludzkiego lub poniżającego traktowania*”. *Ibidem*, § 221.

⁷⁰ Sąd strasburski podkreślił, że pozbawienie wolności skarżącego, „*oficjalnie nie uznane i bez żadnego kontaktu ze światem zewnętrznym oznacza, że został on pozostawiony całkowicie na łasce tych, w których rękach przebywał. Pozostawał on „poza normalnym systemem prawnym” i „przez swoje świadome obejście zasad sprawiedliwego procesu, stanowiło to przekleństwo dla rządów prawa i wartości chronionych w Konwencji*”, co stanowiło szczególnie istotne i arbitralne naruszenie art. 5 EKPC.” *El-Masri przeciwko byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, § 239. Dodatkowo, brak skutecznych i praktycznych środków prawnych umożliwiających doprowadzenie do ustalenia i ukarania osób odpowiedzialnych oraz przyznania odszkodowania skutkowało w przedmiotowej sprawie naruszeniem art. 13 Konwencji. *Ibidem*, § 259-261.

⁷¹ *El-Masri przeciwko byłej Jugosłowiańskiej Republice Macedonii*, § 249.

⁷² Wyrok ETPC w sprawie *Al Nashiri przeciwko Polsce* z 24.07.2014 r. nr skargi 28761/11; Wyrok ETPC w sprawie *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce* z 24.07.2014 r. nr skargi 7511/13.

W rozbudowanych tekstach obu wyroków, znaczną ich część stanowi analiza systemu tajnych więzień CIA⁷³, faktów sprowadzenia, przetrzymywania i transferu skarżących z Polski⁷⁴ oraz dowodów przedstawionych Trybunałowi, odnoszących się do programu HVD znanych ze źródeł publicznych, w tym przesłuchania przed ETPC świadków, takich jak senator Marty czy poseł Fava oraz dochodzeń międzynarodowych⁷⁵.

Trybunał rozpoczął merytoryczną część obu omawianych rozstrzygnięć od oceny współpracy z nim rządu polskiego. ETPC stwierdził, iż trudno mu kwestionować powołanie się przez władze krajowe na względy tajności w konkretnej sprawie z powodu bezpieczeństwa państwa. Musi on jednak ocenić, czy istniały rozsądne i solidne podstawy traktowania relewantnych dokumentów jako tajnych. Sąd strasburski może w takim wypadku zarządzić, na podstawie art. 33 Regulaminu ETPC, ograniczenie dostępu do dowodów lub nawet przeprowadzenie rozprawy *in camera*. Trybunał ocenił negatywnie postępowanie władz polskich w tytułowych sprawach⁷⁶, podkreślając, że to on sam ustala procedurę w takich sytuacjach, na podstawie Konwencji i Regulaminu, a rząd nie może powoływać się na swoje prawo wewnętrzne lub rzekomy brak gwarancji poufności, jako podstawę odmowy dostarczenia dowodów⁷⁷. Ich nieprzedstawienie, ETPC uznał za utrudnienie wykonywania jego zadań, to jest naruszenie art. 38 EKPC, a w konsekwencji sformułował założenie, że fakty przedstawione przez skarżących nie były jako takie kwestionowane przez polski rząd i nie istniał widoczny spór między stronami dotyczący dowodów zawartych w obu analizowanych wyrokach⁷⁸.

W związku z tym, badając przedstawione przez skarżących dowody, Trybunał stwierdził, iż nie można racjonalnie zakładać, biorąc pod uwagę stworzone dla nich warunki izolacji, by mogli oni zidentyfikować miejsca ich odosobnienia. Wskazał również, że tajność operacji więzień CIA, wyklucza możliwość pojawienia się w najbliższym czasie bezpośrednich informacji na ten temat. Po przeanalizowaniu całokształtu dowodów pośrednich, ETPC uznał, że na podstawie „*nieobalonych faktów i całej posiadanej dokumentacji*”

⁷³ *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 41-80; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 41-79.

⁷⁴ *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 82-176; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 80-170.

⁷⁵ Zostały one szeroko omówione na początku niniejszego artykułu. Zob. *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 213-338; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 207-332.

⁷⁶ Zob.: *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 367-375; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 359-366.

⁷⁷ Stanowi to naruszenie zarówno art. 38 EKPC, jak i art. 27 Konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów z 23.05.1969 r. Dz. U. 1990 r. Nr 74, poz. 439. *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 365-366; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 357-358.

⁷⁸ *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 376 i 391; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 367 i 391. ETPC podkreślił również, iż w przeciwieństwie do wielu poprzednich spraw dotyczących art. 3 i 5 EKPC, Trybunał w tych postępowaniach był pozbawiony możliwości uzyskania w jakichkolwiek bezpośrednich zeznań od skarżących. *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 397; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 397.

oraz „spójnych, jasnych i kategorycznych” zeznań ekspertów i skarżących, iż byli oni uwięzieni w Polsce w przedstawionych w skargach okresach⁷⁹. Według Trybunału wynika z tego, że władze RP wiedziały o charakterze i celach działalności CIA na swoim terytorium, współpracowały z nią oraz miały obowiązek wiedzieć, że narażają skarżących na poważne ryzyko traktowania sprzecznego z Konwencją⁸⁰.

ETPC orzekł naruszenie przez władze RP wszystkich, podnoszonych w przedmiotowych skargach, przepisów EKPC. Podobnie jak w sprawie *El Masri* uznał, iż rząd polski nie wywiązał się zarówno z proceduralnych jak i materialnych zobowiązań wynikających z art. 3 EKPC. Odnośnie pierwszego z wymienionych aspektów, ETPC skonstatował, że władze krajowe, mimo iż wiedziały o charakterze działań agentów CIA w Kiejkutach, nie zrobiły nic, aby je uniemożliwić, chociaż były one niezgodne z prawem krajowym i międzynarodowymi zobowiązaniami Polski⁸¹. Trybunał skrytykował również działalność prokuratury polskiej, która powinna wszcząć śledztwo w końcu 2005 r., po pojawieniu się pierwszych informacji na temat *black sites*. Podkreślił także faktyczny brak woli prowadzenia śledztwa i podejrzane, niczym nieuzasadnione zmiany prokuratorów prowadzących⁸². ETPC zganił istnienie możliwości całkowitej i arbitralnej odmowy udzielenia ważnych informacji przez polskie organy ścigania zarówno skarżącym, jak i ich rodzinom oraz opinii publicznej⁸³. Brak prawnych i praktycznych gwarancji realizacji zobowiązań wynikających z art. 2 i 3 EKPC oraz niespełnienie wymagań „szybkiego”, „szczegółowego” i „skutecznego” śledztwa skutkowały naruszeniem przez RP art. 3 EKPC⁸⁴.

⁷⁹ *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 410, 412 i 415-427; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 410, 412 i 415-430. ETPC zaznaczył, że „brak współpracy państwa z międzynarodowymi dochodzeniami prowadzonymi w związku z operacjami CIA w Europie z lat 2005-2007 był ważnym elementem oceny, czy Polska świadomie współdziałała w operacjach prowadzonych przez CIA.” *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 429; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 431.

⁸⁰ *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 441-442; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 435. Trybunał uznał, na podstawie ugruntowanego orzecznictwa, iż państwo polskie odpowiada za tolerowaną działalność funkcjonariuszy państw obcych oraz za umożliwienie wywiezienia skarżących do miejsca, gdzie bezpośrednio grozi im naruszenie praw i wolności zawartych w EKPC. *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 433, 452-453; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 443-444, 449-450.

⁸¹ *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 488-489; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 482-483.

⁸² *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 491-493; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 485-487.

⁸³ *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 494-495; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 488-489.

⁸⁴ *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 498-499; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 492-493. Zdaniem ETPC polskie śledztwo prowadzone w omawianych sprawach nie spełniało standardów „skutecznego śledztwa” wynikających z art.13 EKPC i w związku z tym doszło do naruszenia tego przepisu w połączeniu z jej art.3. *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 550-551; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 542-543.

Dotyczyło to również aspektu materialnego wspomnianego przepisu. ETPC uznał za udowodnione, iż skarżący byli torturowani na terytorium Polski przez agentów CIA. W związku z faktem, że władze RP znały *charakter i cele podejmowanych w owym czasie działań CIA na jej terytorium i współpracowały w przygotowaniu i realizacji operacji toczącej się na jej terytorium* oraz w jakikolwiek sposób nie zapobiegły takim działaniom, skutkowało to niewypełnieniem zobowiązań materialnych wynikających z art. 3 Konwencji⁸⁵.

Sposób pozbawienia wolności skarżących oraz ich pozasądowe przekazanie stanowiły, według ETPC, rażące naruszenie prawa do wolności osobistej wynikającego z art. 5 EKPC⁸⁶. W odniesieniu do braku zapewnienia skarżącym prawa do sądu przez rząd polski, Trybunał po raz kolejny użył konstrukcji nazwanej „rażącą odmową wymiaru sprawiedliwości”⁸⁷. W przedmiotowych sprawach stanowiły ją: poważne wątpliwości dotyczące sądenia skarżących – formalnie osób cywilnych – przez złożone tylko z żołnierzy amerykańskie komisje wojskowe, deficyt gwarancji bezstronności i niezależności tych komisji od władzy wykonawczej oraz ówczesny brak ich legitymacji zarówno według prawa USA, jak i prawa międzynarodowego, dopuszczenie przed sądem dowodów zdobytych za pomocą tortur, co godzi w istotę rządów prawa i najbardziej podstawowe standardy międzynarodowe regulujące rzetelne postępowanie sądowe⁸⁸. Współpraca RP i jej pomoc przy wywiezieniu skarżących z terytorium Polski, mimo rzeczywistego i możliwego do przewidzenia ryzyka, że mogliby być oni narażeni na rażącą odmowę wymiaru sprawiedliwości, oznaczała odpowiedzialność państwa polskiego za naruszenie art. 6 ust. 1 EKPC⁸⁹.

⁸⁵ Dodatkowo złamaniem postanowień wspomnianego przepisu było również pozasądowe wydanie skarżących do zagranicznych *black sites*, gdzie narażeni byli na dalsze maltretowanie. *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 517-18; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 512-13.

⁸⁶ *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 531; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 525. Działania i zaniechania władz polskich związane z pozbawieniem wolności i wywiezieniem skarżących były także równoznaczne z ingerencją w ich prawa chronione w art. 8 Konwencji. *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 539-540; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 533-534.

⁸⁷ Jest to naruszenie gwarancji zawartych z art. 6 EKPC tak fundamentalnych, że oznacza to zaprzeczenie lub zniszczenie istoty prawa chronionego w tym artykule. Zob. *Soering przeciwko Wielkiej Brytanii*, § 113; *Othman (Abu Qatada) przeciwko Wielkiej Brytanii*, § 259; *Al-Saadoon i Mufdhi przeciwko Wielkiej Brytanii*, § 149.

⁸⁸ *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 562-567; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 552-557.

⁸⁹ *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 568; *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce*, § 558. Dodatkowo w sprawie *Al Nashiri*’go ETPC, kontynuując długoletnią linię orzecniczą, stwierdził naruszenie przez władze polskie art. 1 Prot. 6 do EKPC w związku z art. 2 i 3 Konwencji. Skarżącego wydano do kraju gdzie groziło mu orzeczenie kary śmierci, a rząd RP nie podjął starań o jak najszybsze uchYLENIE takiego ryzyka poprzez uzyskanie od władz USA odpowiednich zapewnień. *Al Nashiri przeciwko Polsce*, § 578-579.

Jak już wspomniano podczas analizy orzeczenia w sprawie El-Masri, fundamentalną kwestią dla treści rozstrzygnięcia ETPC w sprawach polskich dotyczących więzień CIA, był sposób przeprowadzenia postępowania dowodowego i uznania przez Trybunał wskazywanego w skargach stanu faktycznego. Dalsza część rozstrzygnięć była logiczną konsekwencją oceny dowodów podnoszonych przez strony w przedmiotowych postępowaniach. Sąd strasburski zastosował tu, standardowe w jego orzecznictwie domniemanie (szczególnie często występujące w sprawach o naruszenie art. 2 i 3 EKPC), iż w przypadku, kiedy skarżący zostaje zatrzymany lub pozostaje pod opieką funkcjonariuszy stron Konwencji i poniesie jakiś uszczerbek, to na państwie ciąży obowiązek udowodnienia, że nie przyczyniło się w żaden sposób do powstania takiego uszczerbku⁹⁰.

Zastosowanie wspomnianego domniemania wydaje się szczególnie potrzebne w sprawach dotyczących działalności tajnych służb zwianych ze zwalczaniem działalności terrorystycznej, gdyż w tego typu przypadkach mamy do czynienia z ponadprzeciętnym poziomem poufności aktywności państwa. Brak zastosowania takiego domniemania uniemożliwiłaby w praktyce, dochodzenie naruszeń praw zawartych w EKPC, zaistniałych podczas prowadzenia tajnych operacji. Na aprobatę zasługuje, podkreślenie przez Trybunał w przedmiotowych sprawach, iż brak współpracy władz polskich z ETPC, jest przesłanką, która pośrednio wskazuje, że urzędnicy publiczni wiedzieli lub przynajmniej mogli wiedzieć, o działalności agentów CIA w więzieniu w Kiejkutach. Uznanie przez sąd strasburski przetrzymywania Al-Nashiriego i Husayna za udowodnione, na podstawie przesłanek pośrednich, wpisuje się więc w długoletnią linię orzecniczą ETPC w sprawach podobnych. Słuszność wnioskowania Trybunału w tych sprawach potwierdzona została w odtajnionym 9 grudnia 2014 r. streszczeniu raportu Komisji ds. wywiadu amerykańskiego Senatu, dotyczącego systemu tajnych więzień CIA⁹¹.

5. Wnioski

Orzeczenie przez ETPC winy państwa polskiego w budzących duże zainteresowanie światowej opinii publicznej sprawach dotyczących systemu tajnych więzień CIA niesie za sobą istotne konsekwencje prawne i polityczne zarówno w wymiarze krajowym jak i międzynarodowym. Duże znaczenie ma tu również fakt kompleksowego naruszenia fundamentalnych praw i wolności dotyczących fizycznego aspektu bezpieczeństwa skarżących.

⁹⁰ Zob. L. Zwaack, *Right to Life*, [w:] *Theory and Practice of the European Convention on Human Rights*, red. P. van Dijk, A. van Rijn, F. van Hoof, L. Zwaack, Antwerpen – Oxford 2006, s. 378–390, .B. Vermeulen, *op. cit.*, s. 424–425.

⁹¹ Zob. *Senate Select Committee Study of the Central Intelligence Agency's Detention and Interrogation Program*, s. 73–75. <http://www.intelligence.senate.gov/study2014/sscistudy1.pdf> [dostęp: 10.12.2014].

Podstawowym następstwem prawnym tytułowych wyroków jest, wynikający z art. 46 EKPC, obowiązek wykonania przez państwo polskie decyzji sądu strasburskiego. Biorąc pod uwagę dotychczasową praktykę, wydaje się, że wypłata wyjątkowo wysokiego słuźnego zadořuczynienia, zostanie tak¿e w tych przypadkach sprawnie zrealizowana. Natomiast szereg problemów mo¿e sprawić przeprowadzenie skutecznego śledztwa w sprawie tajnego ořrodku CIA w Kiejkutach oraz ewentualne ukaranie funkcjonariuszy polskich słu¿b specjalnych bezpořrednio winnych braku kontroli i egzekwowania prawa na terenie willi w Kiejkutach oraz ewentualnego pomocnictwa agentom CIA, w działaniach sprzecznych z polskim prawem, w tym konstytucją. Doprowadzenie śledztwa do końca i ewentualne ukaranie winnych wydaje się jednak mało prawdopodobne. Diagnoza ta wynika ze zdecydowanie negatywnej oceny sposobu jego dotychczasowego prowadzenia, dokonanej m. in. przez ETPC.

Wnikliwe przeprowadzenie wspomnianego dochodzenia powinno skutkować nie tylko postawieniem w stan oskar¿enia bezpořrednich wykonawców rozkazów – funkcjonariuszy polskich słu¿b specjalnych, ale równie¿ ich zwierzchników. Zasadnym wydaje się tu równie¿ pytanie o odpowiedzialność (tak¿e, a mo¿e przede wszystkim konstytucyjną) najwy¿szych urzędników państwowych, którzy wydali zgodę na prowadzenie *black site* w Kiejkutach. Mogło to skutkować czasowym zrzeczeniem się suwerenności nad częścią terytorium RP. Wszczęcie ewentualnego postępowania dotyczącego odpowiedzialności konstytucyjnej wymagałoby jednak przeanalizowania treści tajnych umów polsko-amerykańskich oraz praktyki ich zastosowania. Kluczowym w tej kwestii, wydaje się ustalenie, czy funkcjonariusze państwa polskiego mieli uprawnienia i faktyczne mo¿liwości kontroli, tego co dzieje się w tajnym więzieniu CIA oraz czy z takich mo¿liwości korzystali. Jeśli nie, na co wskazują ustalenia ETPC, mogłoby to stanowić przesłankę, do wszczęcia postępowania, w sprawie czasowego nie sprawowania przez państwo polskie praw suwerennych w *black site* w Kiejkutach. Biorąc jednak pod uwagę dotychczasowy, negatywny stosunek do wyjaśnienia wydarzeń w Kiejkutach głównych polskich partii politycznych (których członkowie dodatkowo pełnili wspomniane najwy¿sze urzędy) ewentualne postawienie odpowiedzialnych decydentów przed Trybunałem Stanu wydaje się mało prawdopodobne.

Dodatkowo, nale¿ałoby wszcząć równie¿ postępowanie dotyczące osób pełniących najwy¿sze funkcje publiczne po likwidacji tajnego więzienia CIA w Polsce, które miały wiedzę na temat tajnego więzienia i nie powiadomiły o tym organów ścigania.

Tytułowe wyroki mogą równie¿ skutkować szeregiem reperkusji na arenie międzynarodowej. Przede wszystkim, skala i sposób naruszeń podstawowych praw człowieka w przedmiotowych sprawach oraz wielce prawdopodobne niewykonanie w całości tytułowych orzeczeń, po raz kolejny postawi

Polskę w grupie państw RE i UE, które postrzegane są jako niedostatecznie dbające o przestrzeganie międzynarodowych standardów praw człowieka. Jednocześnie pogwałcenie przez RP obowiązku współpracy z ETPC wynikającego z art. 38 EKPC, daje innym państwom np. Rosji, która często narusza ten przepis, argument, iż nie tylko ona tak postępuje. Ewentualny konflikt polityczny pomiędzy stronami Konwencji oparty na takim wnioskowaniu może doprowadzić do znacznego zmniejszenia efektywności działania systemu EKPC.

Wreszcie, stan faktyczny wynikający z omawianych wyroków, pozwala postawić pytanie o stan relacji polsko – amerykańskich i ich równorzędność⁹². Stany Zjednoczone, odwołując się do lojalności sojuszniczej, wykorzystają państwo polskie (i szereg innych) do prowadzenia działalności, która w świetle prawa amerykańskiego była nielegalna i nie mogłaby odbywać się na terytorium USA. Jednocześnie ujawnienie kulisów zagranicznych więzień CIA, nastąpiło w samych Stanach Zjednoczonych (m. in. na skutek skutecznej kontroli parlamentarnej), co naraziło RP na odpowiedzialność międzynarodową z tytułu naruszenia praw i wolności więzionych w CIA *black sites*. Same Stany Zjednoczone takiej odpowiedzialności (w sensie prawnym) nie poniosły, gdyż nie są częścią systemu EKPC Rady Europy. Fakty te powinny doprowadzić polityków polskich do przewartościowania bilateralnych relacji z USA.

Udział państwa polskiego w systemie tajnych więzień CIA, mógł również skutkować znacznym zmniejszeniem bezpieczeństwa obywateli polskich, zarówno przebywających w Polsce jak i za granicą. Mogło to doprowadzić do obrania przez różnorodne skrajne organizacje islamistyczne Polaki i Polaków, za cel zamachów terrorystycznych⁹³.

Należy również podkreślić, że RP była tylko jednym z wielu państw RE, które współpracowały w funkcjonowaniu systemu tajnych więzień CIA, a wyjaśnianie szczegółów tego zjawiska nadal trwa, także ze znaczącym udziałem działalności orzeczniczej ETPC⁹⁴.

⁹² Często w dyskursie zarówno krajowym, jak i międzynarodowym pojawiają się tezy o pewnego rodzaju wasalizacji Polski w stosunkach z USA. Egzemplifikacją takiego toku myślenia mogą być słowa szefa Narodowej Służby Operacji Nielegalnych (*National Clandestine Service*) Jamsa L. Previtta „*Amerykanie nie zdają sobie z tego sprawy, ale Polska to 51 stan*”. Za: MSz, *op. cit.*, s. 49.

⁹³ Chociaż nie ma tu żadnego empirycznego potwierdzenia faktu zwiększenia się niebezpieczeństwa dla polskich obywateli w związku z istnieniem w RP więzień CIA, czasami jako jeden z powodów porwania i zabicia polskiego inżyniera Piotra Stańczaka w Pakistanie podaje się udział Polski w systemie *black sites*. Zob. szerzej *Analiza w sprawie oceny rzetelności działań podejmowanych przez urzędy państwowe w związku z uprowadzeniem i śmiercią Piotra Stańczaka*, Warszawa 2009. www.bbn.gov.pl/download/1/3898/AnalizadotP-Stanczaka.pdf [dostęp 10.08.2014].

⁹⁴ Zob. Skargi do ETPC: *Al Nashiri przeciwko Rumunii* z 1.06.2012 r. nr skargi 33234/12; Wyrok ETPC w sprawie *Husayn (Abu Zubaydah) przeciwko Polsce* z 14.07.2011 r. nr skargi 46454/11.

**LEGAL AND POLITICAL IMPLICATIONS OF CIA PRISONS
IN POLAND. JUDGMENTS OF EUROPEAN COURT
OF HUMAN RIGHTS *IN CASES AL-NASHIRI I HUSAYN
(ABU ZUBAYDAH) VERSUS POLAND***

Key words: freedom of torture, war on terror, CIA black sites, enforced disappearances, extraordinary rendition, *Al-Nashiri versus Poland, Husayn (Abu Zubaydah) versus Poland*

Summary

Establishment of a system of CIA black sites associated to announced by President George W. Bush the war on terror constitute very serious threat to several fundamental human rights. Details of functioning this system is also of great interest of world public opinion.

The article contains extensive analysis of the results of numerous media publications, international and domestic investigations connected with CIA secret prisons with particular emphasis on black site in Kiejkuty Stare located in Poland. The paper discusses main thesis of two judgments of European Court of Human Rights (ECtHR) (*Al Nashiri and Abu Zubaydah v. Poland*) in which Poland were found guilty of breaching numerous articles of the European Convention on Human Rights and the ECtHR case law in similar cases. The paper also analyses possible legal and political implications of these judgments for the Polish State.